

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.727:342.732:070

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.2>

Возник М. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового забезпечення
Національного університету оборони України

Улянченко Ю. О.,

ад'юнкту кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЩОДО ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

Анотація. Дана наукова стаття присвячена актуальним проблемам ролі засобів масової інформації в умовах воєнного стану щодо протидії Російській Федерації. Розкрито основні умови поширення інформації з обмеженим доступом, досліджено аспекти відповідальності за порушення норм чинного законодавства. Охарактеризовано класифікацію інформації з обмеженим доступом у відповідності до норм чинного законодавства (ЗУ «Про доступ до публічної інформації»): конфіденційна, таємна та службова. Подано їх загальну характеристику та особливості їх публікації в засобах масової інформації. Встановлено обмеження прав під час воєнного стану. Досліджено методи та шляхи покарання для ЗМІ-колаборантів. Проаналізовано правила публікації пошуку зниклих військовослужбовців. Розкрито межі дозволеного в публікаціях фото з сценами насилля та зруйнованою інфраструктурою, а також використання світлин з дітьми за дозволу обох батьків та законодавчі дозволеності публікування подібних фото без їх згоди зокрема. Досліджено поняття культу насильств та жорстокості, встановлено головні аспекти даного визначення. Охарактеризовано процес документального оформлення згоди на обробку персональних даних свідків військових злочинів. Встановлено перелік необхідних даних, що містяться в згоді на обробку персональних даних та зазначено випадки, коли відповідна згода на поширення персональних даних може не узгоджуватися з суб'єктом (з мотивів економічного добробуту та прав людини, в інтересах національної безпеки), проаналізовано законодавчу базу відповідно до даного аспекту. Проаналізовано нововведення з приводу безпекових гарантій журналістів. Досліджено зобов'язання ЗМІ стосовно забезпечення журналістів та інших спеціалістів засобами, які призначені для особистого захисту від пошкоджень вогнепальною зброєю та осколкових уражень і також медичними аптечками на період їх відрядження до районів ведення бойових дій, чи окупованих територій України, досліджено законодавче закріплення даного аспекту. Також проаналізовано зобов'язання відносно страхування вище зазначених журналістів на випадок заподіяння їхньому здоров'ю чи життю певної шкоди.

Key words: ЗМІ, інформація, публічна інформація, війна, військовий стан, конфіденційна інформація, службова інформація, таємна інформація, публікація.

Voznik M. V., Ulianchenko Y. O. The role of the mass media in the conditions of martial law in relation to the opposition to the Russian Federation

Abstract. This scientific article is devoted to the actual problems of the role of the mass media in the conditions of martial law in relation to the opposition to the Russian Federation. The main conditions for the distribution of information with limited access are disclosed, the aspects of responsibility for violating the norms of the current legislation are investigated. The classification of information with limited access in accordance with the norms of the current legislation (ZU "On access to public information") is characterized: confidential, secret and official. Their general characteristics and features of their publication in mass media are given. Restrictions on rights during martial law have been established. Methods and ways of punishment for mass media collaborators have been studied. The rules for publishing the search for missing servicemen were analyzed. The limits of what is allowed in the publications of photos with scenes of violence and destroyed infrastructure, as well as the use of photos with children with the permission of both parents and the legal permissibility of publishing such photos without their consent, in particular, are revealed. The concept of the

cult of violence and cruelty has been studied, the main aspects of this definition have been established. The process of documenting consent to the processing of personal data of witnesses of war crimes is characterized. The list of necessary data contained in the consent to the processing of personal data was established and cases were indicated when the corresponding consent to the distribution of personal data may not be agreed with the subject (for reasons of economic well-being and human rights, in the interests of national security), the legislative framework was analyzed accordingly to this aspect. Innovations regarding safety guarantees for journalists are analyzed. The obligations of the mass media regarding the provision of journalists and other specialists with means intended for personal protection against damage by firearms and shrapnel wounds, as well as first-aid kits for the period of their business trip to the regions of hostilities or occupied territories of Ukraine, were studied, and the legislative consolidation of this aspect was studied. Obligations regarding the insurance of the above-mentioned journalists in case of certain damage to their health or life were also analyzed.

Key words: *Mass media, information, public information, war, martial law, confidential information, official information, secret information, publication.*

Військові дії Російської Федерації та війна загалом призвели до появи в засобах масової інформації ситуацій та юридичних протиріч, котрі до даного часу були не актуальними. Журналісти зустрілися з безліч запитань відносно своєї професійної діяльності. Проте не лише працівники мас-медіа опинилися в глухому куті нерозуміння, а й звичайні українці, котрі під час війни прагнуть діяти в межах чинного законодавства.

Для подолання всіх непорозумінь, варто розглянути правила поширення інформації з обмеженим доступом. Далеко не абсолютно вся інформація може бути вільна запитана та використана. Оскільки є й інформація з обмеженим доступом, вона буває: таємна, конфіденційна, службова.

Під час дії військового стану особливо важливо дотримуватись норм чинного законодавства та не здійснювати публікації, що можуть завдати шкоди безпеці держави і її громадян. Варто відмітити, що з певних причин нормативні акти про доступ до публічної інформації, які і визначають ці види інформації з обмеженим доступом, не змінювалися з моменту настання повномасштабного вторгнення агресором, тому підходи до діяльності, а також обмеження і покарання залишились тими ж, що й до вторгнення.

Інформація з обмеженим доступом поділяється на конфіденційну, таємну і службову згідно зі статтею 6 ЗУ «Про доступ до публічної інформації».

Конфіденційною інформацією є дані про фізичну особу (сімейний стан, освіта, релігійність, дата і місце народження, стан здоров'я, майнове положення і інші персональні дані),

порушення даного нормативного положення означає порушити ще й ст. 182 Кримінального кодексу України «Порушення недоторканності приватного життя». Санкція даної статті передбачає накладення штрафу або притягнення до виправних робіт, арешт чи позбавлення волі [1].

До таємної інформації відносяться дані, котрі містять державну, банківську, професійну таємницю, а також таємницю досудового розслідування та іншу встановлено на законодавчому рівні таємницю. Розголошення даної інформації може спровокувати завдання шкоди державі, суспільству, чи особі. Розповсюдження даної інформації може призвести до порушення Кримінального кодексу, зокрема статей [2]:

– Ст. 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України».

– Ст.ст. 436-2, 111-1 Кримінального кодексу України.

– Ст. 111 Кримінального кодексу України «Державна зрада».

Також варто розглянути обмеження прав людини під час воєнного стану. У зв'язку з введенням воєнного стану національна безпека стала надважливою, в результаті чого конституційні права та свободи людини і громадянина можуть дещо обмежуватися. До таких обмежень може відноситися: недоторканність житла, таємниця листування, свобода слова, чи свобода пересування і т.д. Всі дані випадки знаходять своє відображення в статті 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного

стану». Можливі обмеження й інших прав та свобод, поза переліком з вище зазначеного закону, але в такому разі Верховна Рада України повинна ухвалити закон, котрий буде регулювати обмеження конкретного права.

Проте обмеження прав не означає їх повне скасування, просто під час воєнного стану є певні особливості їх реалізації. Розглянемо на прикладі свободи пересування, дане право нікуди не дівається, проте людину можуть не пустити на певну територію, або затримати для перевірки документів. Також, наприклад, свобода слова може обмежуватися вимогою не поширювати інформацію щодо пересування української військової техніки. До того ж права на свободу пересування, а точніше його обмеження, можна віднести і запровадження комендантської години.

Засоби масової інформації здійснюють вагомий вплив на населення, як позитивний так і негативний. До останнього варто віднести діяльність ЗМІ-колаборантів, котрі здійснюють дезінформування населення. В період сьогодення є досить багато випадків, коли масмедіа, як на окупованих так і не окупованих територіях надають свої канали, платформи і ресурси за для поширення дезінформації та пропагандистської інформації окупантів. Норми чинного законодавства також передбачають покарання за подібну діяльність.

Загалом є три основних статті в чинному законодавстві, котрі можуть бути застосовані в подібних ситуаціях:

– Ч. 6 Ст. 111-1 КК України (колабораційна діяльність) – здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України (покарання відповідно до норм даної статті становить до 12 років) [1].

Варто зауважити, що під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації.

– Ст. 111-2 КК України (пособництво державі-агресору) – умисні дії, спрямовані на

допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства [1].

– Ч. 3 Ст. 436-2 КК України – виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію, виготовлення, поширення матеріалів, з використанням ЗМІ (покарання відповідно до норм даної статті становить до 8 років) [1].

Дана ситуація може відноситися також і до поширення інформації у соціальних мережах: Facebook та месенджерах. Саме тому поширення в даних спільнотах пропагандистських закликів та меседжів також може стати основою для відповідних звернень до Офісу Генпрокурора та Служби Безпеки України, котрі й спрямовують свою діяльність на фіксацію та розслідування подібних правопорушень.

Досить важливим аспектом є те, що в час дії воєнного стану відбувається «замороження» строку давності злочину, тобто з моменту внесення злочину в ЄДР не почнеться «зворотний відлік» до того моменту, коли територія не буде звільнена, строки давності не відраховуватимуться і можна буде притягнути колаборантів до відповідальності після деокупації української території.

Війна також спричинила поширення великої кількості фото та відео з тілами вбитих і поранених окупантів, що в певній мірі стало «бальзамом заспокоєння» для українського народу. Проте, навіть якщо відкинути морально-етичні коментарі з цього приводу, варто розуміти, що розповсюдження даних зображень мало б мати правові наслідки. Проте існує ст. 300 КК України, котра встановлює відповідальність за ввезення, виготовлення чи розповсюдження творів, котрі пропагують культ насильства і жорстокості, національну чи релігійну нетерпимість, расову нетерпимість, та дискримінацію [1].

Відповідно до рекомендацій Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі від 20.04.2010 р. № 3, котрі визначають культ насильства та жорстокості.

Варто відмітити, що даний орган є єдиним, хто дає тлумачення поняттю «культ насильства та жорстокості»

Культ насильства та жорстокості – надмірне звеличення творів, у котрих вихваляється, а також видається за норму поведінка застосування грубої фізичної сили, чи розправа над потерпілим, чи катування і навіть заподіяння смерті. Поділяється на наступні критерії:

– Наявність прямих закликів до заподіяння насильства та жорстокості (письмові, чи усні твори, друковані, чи виконані в електронному вигляді, світлини, рекламні сюжети, повідомлення, анонси, чи інше з використанням написів, котрі містять такі заклики); кіно-, відеопродукція, звукові записи, а також інші технічні записи зображень, котрі рухаються (комп'ютерні ігри і тому подібне), чи сюжет твору, перенасичений більшою кількістю опису сцен жорстокості та насильства.

– Зображення жорстокості і насильства подається в світлі позитивного відношення до нього, що закликає до його наслідування, а не до осуду.

– Показ в натуралістичній формі здійснення фізичних пошкоджень людському тілу чи будь-якій іншій живій істоті (відтинання органів чи частини тіла, вогнепальні і різані рани і тому подібне).

Проте для ЗМІ має бути важливою відповідальність за контент перед своєю аудиторією, а також дотримання морально-етичних норм.

Не менш важливим у діяльності ЗМІ є допомога у пошуку зниклих військових. З морально-етичних норм пошуки військового під час війни є благородною діяльністю. Проте ЗМІ варто пам'ятати, що дана діяльність має виконуватися суто в межах норм чинного законодавства. В разі подібного запиту від родичів військового варто зафіксувати дане прохання у будь-який спосіб, аби потім не отримати покарання за самотійну ініціативу пошуку. Доказовою базою прохання на пошук може слугувати: запис диктофону, збережені фото переписки, лист-прохання від родичів військового, розписка і т.д. Проте Головне управління розвідки Міністерства оборони України рекомендує не здійснювати

розповсюдження інформацію про зниклого військового та не фіксувати увагу на ньому, оскільки це може привернути увагу окупантів і в подальшому при обміні цінність такого військового зростає, що є абсолютно не вигідною позицією для України.

В разі поширення інформації про зниклого військового, варто брати до уваги Наказ головнокомандувача ЗСУ від 03.03.2022 № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» та закон «Про персональні дані».

ЗМІ також наділені правом доносити до соціуму інформацію про зруйновану інфраструктуру. З одного боку, є ст. 29 ЗУ «Про інформацію», котра надає право мас-медіа поширювати суспільно необхідну інформацію, оскільки ця інформація є суспільно важливою.

З іншого боку існує колективна заява Міністерства культури та інформаційної політики, Міністерства оборони України та представників ЗМІ, де зазначається, що журналіст може збирати інформацію на місцях відразу після обстрілів. По при те дозволяється оприлюднювати зроблені фото та відео матеріали щодо подій на місці ведення бойових дій по завершенню дванадцяти годин для військових об'єктів та через три години – для цивільних об'єктів.

Документування воєнних злочинів Російської Федерації є досить складним і пов'язаним з чутливими даними. В момент даної діяльності варто не забувати про офіційне документальне оформлення згоди на обробку персональних даних свідків подібних воєнних злочинів. Оскільки дані люди потенційно ставить себе під загрозу, даючи певні свідчення, отже, персональні дані даних осіб мають бути надійно захищені, а особа котра отримує свідчення, з іншого боку, повинна все належним чином задокументувати, щоб свідчення в подальшому могли бути використані з користю для країни та без можливої шкоди для свідків.

Згода на обробку персональних даних має містити наступну інформацію:

– ПІБ особи в котрій береться згода на обробку персональних даних;

– Склад і зміст зібраних персональних даних;

– Права, визначені ст.8 Закону «Про захист персональних даних»;

– Мету збору персональних даних і осіб, котрим передаються чи можуть передаватись дані персональні дані.

Поширення відповідних даних без згоди на то суб'єкта персональних даних чи уповноваженої ним особи можливе лише у випадках, передбачених законом, і лише в тому разі, якщо це є необхідно в інтересах національної безпеки, економічного добробуту і прав людини, відповідно до ч. 2 ст. 14 ЗУ «Про захист персональних даних».

Також варто звернути увагу і на юридичні нововведення, які стосуються журналістів, що здійснюють свою професійну діяльність в зонах бойових дій, чи на тимчасово окупованих територіях України. Їх є два, обидва пов'язані з питанням безпеки.

Дані питання регулює закон № 7367, котрий від 11.05.22 доповнений положеннями до ЗУ «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» й ЗУ «Про страхування».

ЗМІ наділені обов'язком забезпечувати журналістів і інших працівників в період їх відрядження до районів ведення воєнних, а також бойових дій або на тимчасово окуповані території України засобами, котрі будуть призначені для захисту від пошкоджень вогнепальною зброєю, осколковими ураженнями, та також медичними аптечками.

Журналісти й інші працівники в період їх відрядження до районів ведення воєнних, а також бойових дій або на тимчасово окуповані території України зобов'язані бути застрахованими, дане страхування відбувається за рахунок роботодавця або за будь-яких інших джерел, що не є заборонені чинним законодавством, на той випадок, якщо відбудеться заподіяння шкоди їхньому життю чи здоров'ю під час професійної діяльності.

Останнім часом більша кількість фокусу з тексту в медіа переходить на фото і відео, як підтвердження свідчень написаного, як влучне доповнення й ілюстрування, чи як доказ, загалом, просто як засіб для привернення уваги власної аудиторії.

Для публікації у ЗМІ фото дітей необхідна згода батьків. Право фізичної особи на захист власного зображення та заборону його публікації чи використання без дозволу встановлюється статтями 307-308 ЦК України. Для того, щоб реалізувати закріплене право фізична особа має мати цивільну дієздатність [2].

Проте законодавством передбачено випадки, коли висвітлення фото дитини можливе без наданої на те згоди батьків чи то опікунів. Зокрема, ці норми знаходять своє відображення в ЗУ «Про медіа», даний закон ухвалений в першому читанні. Отже, публікація фото без попередньо наданої згоди батьками можливе лише у визначених випадках, наприклад, коли це є важливим для безпеки дитини, до таких випадків можна віднести: розшук дитини, коли дитина заблукала і т.д..

В шкільних, чи дошкільних закладах освіти діє інший принцип. Замість батьків за фотографування їхніх дітей відповідальність несе адміністрація навчального закладу. Отже, в разі, якщо журналіст діє зі згоди адміністрації, якщо відкрито проводить зйомку – то він має право фотографувати дітей. В разі якщо батьки бачать відкриту зйомку та активно не заперечують їй, то діє принцип «мовчазної згоди». В разі ж якщо хтось з батьків заперечує, щоб його дитина потрапила в кадр фото чи відео зйомки, то представнику ЗМІ варто докласти зусиль, аби бажання батьків чи опікуна було задоволено в повній мірі [2].

Отже, умови воєнного стану і протидія Російській Федерації є серйозними і складними ситуаціями, які вимагають ефективної комунікації та інформування громадськості. Засоби масової інформації відіграють важливу роль в цих умовах, забезпечуючи доступ до об'єктивної та актуальної інформації, а також здатність впливати на настрої та поведінку громадян.

Основні ролі засобів масової інформації в умовах воєнного стану щодо протидії Російській Федерації такі:

Інформування громадськості: Засоби масової інформації забезпечують поширення актуальних новин, повідомлень та інформації щодо ситуації на фронті, руху військ, можливих загроз та заходів безпеки. Це допомагає громадянам зрозуміти, що відбувається і які

дії вони можуть вжити для захисту себе та своїх близьких.

Крім того, засоби масової інформації можуть активно використовувати соціальні мережі та онлайн-платформи для поширення інформації. Це дозволяє швидко і ефективно досягати аудиторії та сприяти широкому розповсюдженню об'єктивної інформації, що допомагає протидіяти російській пропаганді та зміцнювати свідомість громадськості.

Узагалі, засоби масової інформації в умовах воєнного стану грають надзвичайно важливу роль у протидії Російській Федерації. Вони сприяють інформуванню громадськості про актуальну ситуацію, мобілізують та підтримують національну єдність, а також демонструють недостовірність та маніпулятивний характер російської пропаганди.

Для досягнення успіху в протидії Російській Федерації важливо мати міцну та об'єктивну медіа інфраструктуру, яка забезпечуватиме надійне інформування та недопущення поширення дезінформації. Держава має підтримувати свободу слова та незалежність ЗМІ, забезпечувати безпеку журналістів і інших професіоналів, що працюють у сфері медіа, та сприяти розвитку критичного мислення серед громадян.

Важливо також посилювати співпрацю з міжнародними партнерами, обмінюватися інформацією та координувати зусилля для протидії російській пропаганді. Міжнародні медіа організації та журналісти можуть відігравати важливу роль у поширенні об'єктивної інформації та розкритті пропагандистських методів, що використовуються Російською Федерацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Дата звернення: 22.05.2023).
2. Чернецька С. ЗМІ і війна: особливості поширення інформації та фото під час воєнного стану. *Платформа прав людини*. URL: <https://www.ppl.org.ua/zmi-i-vijna-osoblivosti-poshirennya-informaci%D1%97-ta-foto-pid-chas-voyennogo-stanu.html> (Дата звернення: 22.05.2023).